

СЛИВІНСЬКА А. В.,
аспірантка кафедри економічного права
та економічного судочинства
(Навчально-науковий Інститут права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка)

УДК 346.91

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.2.16>

ДОКАЗИ У КОРПОРАТИВНИХ СПОРАХ ЩОДО ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ ОРГАНІВ УПРАВЛІННЯ ТОВАРИСТВ

Статтю присвячено дослідженню особливостей доказів у корпоративних спорах щодо оскарження рішень органів управління товариств. Авторка визначає поняття доказу, засобу доказування у контексті їх взаємозв'язку. У статті розглядається специфіка письмових доказів у корпоративних спорах, у тому числі, на прикладах актуальної практики Верховного Суду. Особливу увагу присвячено протоколу загальних зборів товариства як основному письмовому доказу та одночасно предмету оскарження у досліджуваному виді корпоративних спорів. Авторка аналізує специфіку застосування у даній категорії справ документів як письмових та як речових доказів, залежно від того, які ознаки документу мають значення для вирішення справи – інформативні чи матеріальні. Розглянуто тенденції використання електронних доказів, обґрунтовано необхідність їх застосування для вирішення окремих проблем доказування у корпоративних спорах щодо оскарження рішень органів управління товариств. На підставі аналізу практики Верховного Суду, авторка акцентує увагу на деяких складнощах у процесі застосування електронних доказів. У статті досліджується також роль та особливості використання висновку експерта як засобу доказування у корпоративних спорах даного виду.

Окрема увага присвячена проблематиці показань свідків у світлі їх запровадження у господарському процесі. Авторка визначає функції показань свідків як субсидіарного засобу доказування у корпоративних спорах щодо оскарження рішень органів управління товариств. Виявлено проблеми правового регулювання процедури отримання показань свідків, а також пов'язані з цим потенційні ризики. Проаналізовано окремі недоліки механізму письмового опитування учасників справи у якості свідків. Авторка висуває пропозиції щодо внесення змін до Господарського процесуального кодексу України у частині показань свідків з метою усунення наявних недоліків правового регулювання, зменшення ризиків викривлення доказової бази та забезпечення повного та об'єктивного розгляду справи.

***Ключові слова:** корпоративний спір, докази, засоби доказування, господарське судочинство, орган корпоративного управління.*

Slyvinska A. V. Evidence in corporate disputes on the appealing of decisions of corporate governance bodies

The article is devoted to the study of the peculiarities of evidence in corporate disputes on the appealing of decisions of corporate governance bodies of companies. The author defines the concept of evidence and means of proof in the context of their relation. The article considers the specifics of written evidence in corporate disputes, including through the relevant practice of the Supreme Court. Special attention is

given to the minutes of general meeting of a company as the main written evidence and at the same time the subject of appeal in the examined type of corporate disputes. The author analyzes the peculiarities of the use of documents in this category of cases as written and as material evidence, depending on which features of the document are important for resolving the case – informative or material. The tendencies of using electronic evidence are discovered, the necessity of their application for the resolving of certain issues of proving in corporate disputes on the appealing of decisions of corporate governance bodies is substantiated. Based on the analysis of the practice of the Supreme Court, the author focuses on some difficulties in the process of using electronic evidence. The article also examines the role and features of the expert report as a means of proof in corporate disputes.

Special attention is given to the issue of witness statement in the light of its introduction in the commercial litigation. The author identifies the functions of witness statement as a subsidiary means of proof in corporate disputes on the appealing of decisions of corporate governance bodies. Problems of the legal regulation of the procedure of obtaining witness statements, as well as the potential risks associated with it, are revealed. Certain deficiencies of the mechanism of written questionnaire of parties to a case as witnesses are discovered. The author proposes to amend the Commercial Procedural Code of Ukraine in terms of witness statements in order to eliminate existing shortcomings of legal regulation, reduce the risk of distortion of the body of evidence and ensure a full and objective hearing.

Key words: *corporate dispute, evidence, means of proof, commercial litigation, corporate governance body.*

Вступ. Захист корпоративних прав є однією з найбільш актуальних тем у юридичній теорії та практиці, особливо у світлі стрімкого реформування корпоративного законодавства. Оскарження рішень органів управління товариств шляхом визнання їх недійсними є чи не найпоширенішим способом захисту корпоративних прав, а відповідні спори – специфічною та складною категорією справ у господарському судочинстві. Оскільки результат вирішення кожного корпоративного спору залежить від того, чи доведено факт порушення корпоративного права та інтересу, проблематика застосування засобів доказування у таких справах набуває критичного значення.

Окремі питання доказів та доказування у господарському процесі досліджували Т. Степанова, В. Резнікова, О. Подцерковний, О. Фонова та інші. Однак, проблематика доказів у корпоративних спорах загалом, як і спорах щодо оскарження рішень органів управління товариств зокрема, залишається практично недослідженою у сучасній юридичній науці.

Постановка завдання. Метою статті є з'ясування особливостей доказів у корпоративних спорах щодо оскарження рішень органів управління товариств, аналіз практики їх використання, напрацювання пропозицій з вдосконалення господарського процесуального законодавства.

Результати дослідження. Сутність доказів та засобів доказування у юридичній науці традиційно розуміється неоднозначно. Так, одні вчені розглядають їх як єдине поняття, що становить собою взаємозв'язок доказів як фактичних даних, відомостей про предмет доказування, та засобів доказування, що містять ці фактичні дані [7, с. 171]. Інші вчені, натомість, співвідносять докази і засоби доказування як зміст та форму його фіксації: доказ показує, яку інформацію він несе, засіб доказування – в якій об'єктивній формі ця інформація виражена [9, с. 10]. Останній підхід видається цілком слушним. На наш погляд, докази та засоби доказування – це не тотожні, але нерозривно пов'язані поняття. Докази – це дані, на підставі яких суд встановлює наявність чи відсутність обставин, якими сторони обґрунтовують свої вимоги та заперечення та які мають значення для вирішення справи. Засоби доказування – це встановлені законом джерела доказів та одночасно процесуальна форма їх вираження. Тож, у межах цієї статті розглядатимемо докази у нерозривному зв'язку із засобами доказування.

Чинним Господарським процесуальним кодексом України (надалі – ГПК України) у ст. 73 визначено наступні засоби доказування: письмові, речові і електронні докази, висновки експертів, показання свідків [1]. У корпоративних спорах досліджуваного виду предметом оскарження є рішення органу управління товариства (загальних зборів, наглядової ради, виконавчого органу), тож, основним письмовим доказом виступає форма вираження такого рішення – протокол. Не заглиблюючись у природу рішення органу корпоративного управління, що є темою для окремого дослідження, лише зазначимо, що важливо розмежовувати таке рішення як предмет оскарження (зміст) та протокол як доказ його прийняття (форму рішення). Саме протокол фіксує обставини проведення загальних зборів чи засідання іншого органу управління, що мають значення для вирішення справи: перелік присутніх осіб, порядок денний, хід проведення, результати голосування, прийняті рішення тощо. Надважливе значення протоколу як доказу у корпоративних спорах неодноразово підкреслював Верховний Суд, наприклад, у Постанові від 04.08.2021 у справі № 918/36/19: «Протокол загальних зборів – це передбачений законодавством документ, який фіксує факт прийняття рішення загальними зборами вищим органом товариства. Протокол зборів є єдиним документом, з якого можна встановити хід та результати таких зборів» [11]. При цьому, для даного виду корпоративних спорів вирішальне значення може мати не тільки зміст протоколу, а і взагалі питання його наявності чи відсутності. Сама по собі відсутність протоколу загальних зборів уже є безумовною підставою для визнання недійсним рішення загальних зборів, про що було зазначено у п. 2.13 Постанови Пленуму Вищого господарського суду України від 25.02.2016 № 4 «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин» [10]. Окрім протоколу для вирішення таких спорів мають суттєве значення і інші письмові докази, наприклад, реєстри акціонерів, докази повідомлення учасника про проведення загальних зборів (опис вкладення цінного листа, поштова квитанція, накладна тощо). Відсутність належних доказів повідомлення учасника про загальні збори, що зумовило порушення його права на участь у них, є підставою для визнання недійсними їх рішення, тож, оцінка доказів такого повідомлення набуватиме вирішального значення.

На відміну від письмових, речові докази практично не застосовуються при вирішенні корпоративних спорів, за винятком їх єдиного різновиду – документів. Останні можуть виступати як письмовими, так і речовими доказами, залежно від того, які їх елементи та ознаки набувають значення для вирішення спору. У цьому контексті варто погодитися з думкою Т. Степанової, яка зазначала, що для визнання документа речовим доказом необхідно, щоб на ньому безпосередньо відображалися істотні для справи обставини, щоб ці ознаки були відтворені в натурі, а не були передані в знаковій формі [7, с. 71]. Відповідно, у корпоративних спорах протокол загальних зборів товариства може виступати і письмовим, і речовим доказом, залежно від предмету доказування у кожній конкретній справі. Так, якщо сторона в обґрунтування своїх вимог та заперечень апелює до обставин, що впливають зі змісту, інформативних ознак протоколу (переліку питань порядку денного загальних зборів, ходу і результатів голосування, кворуму тощо) – такий протокол виступатиме письмовим доказом. Якщо ж, натомість, сторона посиляється на матеріальні ознаки документу (заперечує проставлення свого підпису на протоколі, стверджує про наявність у ньому підчисток), протокол уже має оцінюватися як речовий доказ.

У світлі стрімких темпів діджиталізації сучасного світу, електронні докази набувають усе більшого значення та є особливо перспективними для корпоративних спорів досліджуваного виду з ряду причин. По-перше, юридичні особи уже зараз мають легальні можливості здійснювати корпоративне управління за допомогою електронних засобів комунікації. Наприклад, законодавство надає товариствам свободу у визначенні способу повідомлення учасників про проведення загальних зборів: такий спосіб може визначатися наглядовою радою у акціонерному товаристві (ч. 1 ст. 35 Закону України «Про акціонерні товариства» [2]) або у статуті товариства з обмеженою чи додатковою відповідальністю (ч. 4 ст. 32 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [3]). Тобто, якщо у товаристві передбачена можливість направлення повідомлень засобами електронного

зв'язку, то у разі спору щодо здійснення такого повідомлення ключове значення для доказування матиме електронне листування. Прикладом цього є Постанова Верховного Суду від 20.06.2018 у справі № 908/2905/16, де суди дійшли висновку про належність повідомлення членів наглядової ради про засідання на підставі дослідження трьох електронних листів [12].

По-друге, зважаючи на розвиток сучасних технологій, а також епідеміологічну ситуацію у світі протягом кількох минулих років, особливої популярності набуває дистанційне проведення загальних зборів, засідань наглядової ради та виконавчого органу за допомогою онлайн-платформ. Ця тенденція уже поступово отримує юридичне оформлення: зокрема, ч. 3 ст. 33 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» передбачено можливість проведення загальних зборів у режимі відеоконференції, що дозволяє бачити та чути всіх учасників загальних зборів одночасно [3]. Тобто, загальні збори у таких товариствах можуть проводитися з використанням будь-яких електронних систем (до прикладу, за допомогою платформ Zoom, Google Meet, Skype та інших). Єдина умова для того, щоб скористатися цією можливістю – її пряме закріплення у статуті товариства. Крім того, у законопроекті № 2493 «Про акціонерні товариства» пропонуються такі види зборів, як електронні (проводяться шляхом електронного заочного голосування акціонерів з використанням авторизованої електронної системи) та дистанційні (шляхом дистанційного заповнення бюлетенів акціонерами і надсилання їх до товариства через депозитарну систему) [4]. Вбачається, що найближчим часом набуватимуть усе більшої популярності електронні докази, які фіксуватимуть обставини дистанційного проведення засідань органів корпоративного управління (наприклад, запис відеоконференції з проведення загальних зборів).

По-третє, деякі обставини при вирішенні корпоративних спорів в силу своєї природи не можуть встановлюватися письмовими доказами, висновками експертів тощо, а потребують специфічних засобів доказування. Яскравим прикладом цього є проблема доведення факту недопуску учасників до місця реєстрації чи проведення загальних зборів, що є доволі поширеним порушенням і застосовується у ході рейдерських захоплень бізнесу. Такі обставини з об'єктивних причин не можуть підтверджуватися документально, тож, для їх встановлення часто застосовуються саме електронні докази – наприклад, відеозаписи, які наочно демонструють факт недопуску.

Попри те, що електронні докази дедалі частіше використовуються у корпоративних спорах, практика їх застосування продовжує демонструвати ряд труднощів: щодо оцінки доказової сили та автентичності електронних доказів, високий ризик їх фальсифікації, неналежне засвідчення копій електронних доказів, неможливість відтворення їх програмними засобами тощо. Як приклад, поширеною є проблема доведення дати, часу та місця створення оригіналу електронного доказу. Наприклад, у Постанові Верховного Суду від 12.06.2018 у справі № 908/1120/17 відображено наслідки відсутності цих реквізитів відеозапису щодо недопуску акціонерів до місця проведення загальних зборів: «...надане позивачем відео не може вважатися належним та достатнім доказом фіксування відповідних подій, оскільки не містить необхідних реквізитів електронного доказу, як то фіксації дати та часу зйомки, місця події, тощо» [13]. Пропонується закріпити у господарському процесуальному законодавстві чіткі вимоги щодо оформлення електронних доказів, у тому числі, їх обов'язкових реквізитів.

Не менш важливе значення серед засобів доказування у корпоративних спорах відіграє висновок експерта. Заперечення особою свого підпису на протоколі, надання сторонами до суду різних, відмінних за змістом примірників одного і того ж протоколу, сумніви щодо автентичності електронного листування – в усіх цих випадках постає питання достовірності доказів, які мають істотне значення для справи. Вирішенням цієї проблеми може бути лише застосування спеціальних знань – проведення експертизи, зокрема, почеркознавчої чи судово-технічної. Такий підхід відображено, наприклад, у Постанові Верховного Суду від 04.08.2021 у справі № 918/36/19: «У випадку заперечення особи щодо її підпису на відповідному документі, належність підпису тій чи іншій особі, можна встановити лише на підставі відповідної експертизи. [...] Висновок почеркознавчої експертизи містить чітку,

однозначну та вичерпну відповідь стосовно підпису ОСОБА_2 в протоколі загальних зборів від 01.07.2016 та правильно взятий до уваги судами попередніх інстанцій при розгляді справи» [11].

Практика попередніх кількох років демонструє, наскільки критичне значення має застосування спеціальних знань також у спорах, пов'язаних з примусовим викупом акцій (сквіз-аутом). Акціонери часто звертаються до суду з вимогою визнати недійсним рішення наглядової ради про затвердження ринкової вартості (ціни викупу) акцій з підстав порушення порядку визначення такої вартості. У такому випадку ключове значення набуває питання, чи правильно та справедливо було визначено ринкову вартість акцій. Для його вирішення суди досліджують докази такої вартості: переважно, це висновки експертів, звіти суб'єктів оціночної діяльності. Так, Велика Палата Верховного Суду у Постанові від 24.04.2018 у справі № 925/1165/14 виклала наступну правову позицію: «Сторони можуть доводити дійсну вартість майна будь-якими належними доказами. До таких доказів належать, у тому числі, висновки експертів» [14]. У іншій Постанові від 04.03.2021 у справі № 910/2483/18 Верховний Суд підкреслив, що ринкова вартість акцій товариства у процедурі примусового викупу акцій (сквіз-ауту) визначається саме суб'єктом оціночної діяльності [15].

У той же час, варто пам'ятати про правило оцінки висновку експерта судом, закріплене у ст. 104 ГПК України: висновок експерта для суду не має заздалегідь встановленої сили і оцінюється судом разом із іншими доказами [1]. Тобто, висновок експерта дозволяє з'ясувати ті чи інші дані з використанням спеціальних знань, підсилити чи нівелювати вагу інших доказів, проте не може виступати автоматичною підставою для прийняття судового рішення. Наприклад, при визначенні ринкової вартості акцій висновки експертів не можуть враховуватися беззаперечно: суд має самостійно проаналізувати, за якими підходами визначалася вартість, які методи були використані тощо.

Окремий інтерес викликає новий для господарського процесу засіб доказування – показання свідків. Оскільки господарське судочинство традиційно орієнтоване на документальне підтвердження обставин справи, запровадження інституту свідків досі викликає чимало дискусій. Відзначимо, що для деяких категорій господарських спорів застосування такого засобу доказування дійсно має сенс, зокрема і для корпоративних спорів з оскарження рішень органів управління товариств. Прикладом цього є уже згадана проблема доведення факту фізичного недопуску учасників до участі у загальних зборах: для встановлення цих обставин, у сукупності з тими ж електронними доказами, можуть бути корисними саме показання свідків. Закордоном також для вирішення корпоративних спорів використовуються механізми, подібні до показань свідків, наприклад, афідевіт (письмове показання, що посвідчується нотаріусом або іншою уповноваженою особою). Так, посадова особа компанії може сформулювати афідевіт, в якому будуть міститися відомості про акціонерів і директорів компанії і якщо ця інформація не зберігається в державному реєстрі, саме такий документ може підтверджувати корпоративну структуру [5, с. 154]. Тож, застосування такого засобу доказування, дійсно, набуває особливого сенсу саме для корпоративних спорів. Останні вирізняються з поміж інших категорій господарських справ тим, що базуються на специфічних відносинах, для яких характерною є персональна взаємодія ряду осіб – між учасниками юридичної особи, посадовими особами, юридичною особою та її учасниками. Показання свідків – засіб доказування, який може бути цілком відповідним такий природі правовідносин.

Однак, незважаючи на доцільність використання показань свідків у корпоративних спорах, варто усвідомлювати виключний характер таких доказів у господарському процесі та ризики, пов'язані з їх використанням. Перш за все, зважаючи на природу корпоративних спорів як таких, що виникають з відносин всередині конкретної юридичної особи (що при цьому є стороною справи), при наданні показань її учасниками, посадовими особами, працівниками завжди залишатиметься ризик отримання недостовірних відомостей. Усі перелічені особи мають тісний прямий зв'язок з юридичною особою, тож, високою є ймовірність повідомлення ними даних, які відповідатимуть інтересам такої юридичної особи чи їх власним інтересам щодо вирішення спору.

Крім того, більшість обставин, які підлягають доказуванню у корпоративних спорах цієї категорії (як і господарських спорів загалом) мають підтверджуватися певними документами чи висновками експертів, а не показаннями свідків. У цьому контексті варто керуватися правилом, визначеним у ч. 2 ст. 87 ГПК України, за яким на підставі показань свідків не можуть встановлюватися обставини (факти), які відповідно до законодавства або звичаїв ділового обороту відображаються (обліковуються) у відповідних документах [1]. Прикладом застосування цього правила у корпоративних спорах є висновок, наведений Верховним Судом у Постанові від 29.01.2019 у справі № 922/705/18: «покази свідків про те, що вони бачили в протоколі підписи не можуть підтверджувати обставини реєстрації учасника на загальних зборах та обставини оригінальності та автентичності підписів учасників товариства, зокрема позивача, на протоколі загальних зборів, тобто як правильно зазначили суди ці обставини не можуть бути встановлені на підставі свідчень свідків. Такі обставини можуть бути встановлені лише на підставі письмового доказу – документу, в якому міститься такий підпис» [16]. Наведений підхід є справедливим і підтверджується численними прикладами обставин, що не можуть встановлюватися на підставі показань свідків при вирішенні корпоративних спорів: належність способу та строку повідомлення про засідання органу корпоративного управління, зміст питань порядку денного, наявність чи відсутність кворуму, підписів на протоколі тощо.

Тож, вважаємо, що запровадження інституту показань свідків у господарський процес є позитивною новелою з точки зору розширення спектру джерел доказової інформації. Використання таких доказів може здійснюватися саме з метою забезпечення більш повного з'ясування та оцінки обставин справи, справедливого судового розгляду та створення розгалуженої доказової бази. Однак, показання свідків – це засіб доказування, який має виключно субсидіарний, другорядний характер у господарському процесі з огляду на природу останнього, має оцінюватися у сукупності з іншими доказами та не може виступати домінуючим чи, тим паче, єдиним джерелом даних для прийняття судового рішення.

Окремо варто зупинитися не тільки на місці показань свідків у системі засобів доказування, а і на проблематиці їх нормативного регулювання. Перш за все, зауваження викликає процедура отримання показань свідків. Як передбачено ч. 3 ст. 88 ГПК України, показання свідка оформлюються у нотаріальній заяві, і не вимагається нотаріальне посвідчення підпису сторін, третіх осіб, їх представників, які дали згоду на допит їх як свідків. Можливість викликати свідка для допиту за ініціативою суду чи за клопотанням учасника справи допускається лише за умов, що викладені у заяві обставини суперечать іншим доказам або викликають у суду сумнів щодо їх змісту, достовірності чи повноти (ч. 1 ст. 89 ГПК України) [1]. Наведені норми свідчать про те, що за загальним правилом процес отримання показань свідків відбувається без участі обох сторін, окрім випадків виклику свідка до суду за виняткових умов. Відповідно, учасники справи не мають права бути присутніми при наданні свідком своїх показань, ставити йому питання, фіксувати можливі порушення та взагалі будь-яким чином брати участь у ході збору показань.

На наш погляд, така закрита процедура отримання показань свідків несе в собі одразу декілька загроз. По-перше, такий порядок не відповідає принципам господарського судочинства, зокрема, засадам змагальності та об'єктивності судового розгляду. Оцінка доказів судом ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні наявних у справі доказів (ч. 1 ст. 86 ГПК України) [1]. Натомість, за наявності правового регулювання, як учасники справи позбавлені можливості брати участь у процедурі отримання показань свідків, так і суд – безпосередньо досліджувати такі докази, лише якщо свідок не буде викликаний у судові засідання. По-друге, запроваджена процедура зумовлює високий ризик отримання недостовірних свідчень та, у результаті, спотворення доказової бази. Як було зазначено, свідками у корпоративних спорах здебільшого виступають особи, які перебувають у тісному зв'язку та певній залежності від юридичної особи – сторони спору. А отже, за наявності наведеної непрозорої процедури, залишатиметься ризик надання недоброчесною стороною разом з першою заявою по суті спору ряду заяв з показаннями

свідків, що відображають інтереси такої сторони. Про існування даної проблеми зазначав і О. Подцерковний, який наголошує, що при отриманні афідевіту свідка, на відміну від української процедури, гарантується участь обох сторін, що впливає на правдивість показань. Для уникнення ризику зловживань, вчений пропонує надати право іншим учасникам справи брати участь у процедурі нотаріального посвідчення заяви свідка [6, с. 40]. Ми підтримуємо дану пропозицію та вважаємо необхідним включити до ч. 3 ст. 88 ГПК України право сторін, третіх осіб, їх представників бути присутніми при отриманні показань свідків, ставити запитання свідку, які разом з відповідями мають зазначатися у нотаріальній заяві, фіксувати порушення. Дані зміни дозволять забезпечити змагальність процесу отримання показань свідків та нівелювати ризики викривлення доказової бази.

Деякі зауваження викликає також процедура письмового опитування учасників справи як свідків. За ч. 5 ст. 90 ГПК України, учасник справи має право відмовитися від надання відповіді на поставлені запитання, у тому числі, якщо поставлене запитання не стосується обставин, що мають значення для справи [1]. Погоджуємося з позицією О. Фонової, що вказане положення є по суті перекладенням на свідка обов'язку суду щодо встановлення обставин у справі, а також накладає на свідка додатковий обов'язок попереднього ознайомлення з матеріалами справи, чим обтяжує його статус [8, с. 80]. Визначення пов'язаності певного запитання з обставинами, що мають значення для справи – це, по суті, оцінка того, чи входить запитувана інформація до предмету доказування, а отже, чи будуть отримані дані вважатися належним доказом. Тоді як оцінка належності доказів – це обов'язок суду, прямо закріплений ст. 86 ГПК України. Натомість, наразі механізм письмового опитування покладає не на суд, а на свідка тягар оцінки тих чи інших обставин і своїх потенційних показань як належного доказу. Задля усунення цих недоліків, пропонуємо виключити п. 2 ч. 5 ст. 90 ГПК України.

Висновки. Особлива природа корпоративних відносин обумовлює специфіку доказів у корпоративних спорах, зокрема у їх найпоширенішій категорії – спорах щодо оскарження рішень органів управління товариств:

- основним письмовим доказом є протокол органу корпоративного управління (загальних зборів, наглядової ради, виконавчого органу), який фіксує обставини проведення засідання (зборів) та одночасно виступає формою рішення і предметом оскарження. Спектр письмових доказів у корпоративних спорах досліджуваного виду різниться залежно від обставин, якими обґрунтовується порушене корпоративне право;

- використання речових доказів є рідкісним для корпоративних спорів, окрім дослідження у такій якості документів. Оцінка документу залежить від того, які його ознаки набувають значення для вирішення справи: інформативні ознаки (зміст протоколу для з'ясування обставин проведення загальних зборів, кворуму, порядку денного тощо) вказують на дослідження документу як письмового доказу, а матеріальні ознаки (властивості документа як предмета – наявність підробки підпису, підчисток тощо) – як речового доказу;

- електронні докази набуватимуть усе більшого значення у спорах даного виду з огляду на останні зміни корпоративного законодавства та стрімкі темпи розвитку сучасних технологій. У той же час, відмічається ряд проблем застосування таких доказів: щодо оцінки їх автентичності, доведення часу та місця створення оригіналу, ідентифікації особи автора тощо. З огляду на це, пропонується закріпити у господарському процесуальному законодавстві чіткі вимоги до оформлення та реквізитів електронних доказів;

- висновки експертів у корпоративних спорах варто розглядати як засіб доказування, що сприяє підтвердженню чи спростуванню сили інших доказів, а також встановленню обставин, для з'ясування яких необхідними є спеціальні знання. Разом з тим, висновки експертів мають застосовуватися судом не безумовно, а з врахуванням інших належних доказів у справі;

- запровадження інституту свідків у господарській процес є позитивним кроком для вирішення корпоративних спорів, природі яких відповідає такий засіб доказування. Однак, його використання має здійснюватися у чітких межах: показання свідків є засобом доказу-

вання, що має виключний та субсидіарний характер, доповнює доказову базу, але не може бути єдиним чи домінуючим джерелом даних. Потребує удосконалення процедура отримання показань свідків, яка наразі є закритою, обмежує права учасників справи та створює ризики збору недостовірної інформації. З метою усунення цих недоліків, пропонується викласти ч. 3 ст. 88 ГПК України у наступній редакції: «*Підпис свідка на заяві посвідчується нотаріусом. Не вимагається нотаріальне посвідчення підпису сторін, третіх осіб, їх представників, які дали згоду на допит їх як свідків. Сторони, треті особи, їх представники мають право бути присутніми при отриманні показань свідка, ставити питання свідку, які разом з відповідями зазначаються у заяві, фіксувати порушення процедури отримання показань*». Також викликає зауваження чинна наразі процедура письмового опитування учасників справи як свідків, яка покладає на них обов'язки, що мають належати суду, та створює ризики неефективності даного інструменту загалом. З огляду на це, пропонуємо виключити п. 2 ч. 5 ст. 90 ГПК України.

Список використаних джерел:

1. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06 листопада 1991 року № 1798-ХІІ, в редакції від 15 грудня 2021 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 17.03.2022).
2. Про акціонерні товариства: Закон України від 17 вересня 2008 року № 514-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17> (дата звернення: 17.03.2022).
3. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 6 лютого 2018 року № 2275-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19> (дата звернення: 17.03.2022).
4. Проект Закону України «Про акціонерні товариства» № 2493 від 25 листопада 2019 року. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67468 (дата звернення: 17.03.2022).
5. Козирева В. Показання свідків як засіб доказування в господарському процесі. *Юридичний вісник*. 2018. № 4. С. 151-156.
6. Подцерковний О. Потреба в адаптації та наблизенні до практики новел проекту Господарського процесуального кодексу України. *Право України*. 2017. № 9. С. 35-44.
7. Степанова Т. Доказування та докази в господарському процесі: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.04. Одеса. 2002. 202 с.
8. Фонова О. Особливості участі свідків у господарському процесі. *Право України*. 2018. № 7. С. 71-83.
9. Штефан А. Докази і засоби доказування у цивільному процесі. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2017. № 6. С. 5-12.
10. Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин: Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 25 лютого 2016 року № 4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004600-16#Text> (дата звернення: 21.02.2022).
11. Постанова Верховного Суду від 04 серпня 2021 року у справі № 918/36/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98911271> (дата звернення: 21.02.2022).
12. Постанова Верховного Суду від 20 червня 2018 року у справі № 908/2905/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74991727> (дата звернення: 21.02.2022).
13. Постанова Верховного Суду від 12 червня 2018 року у справі № 908/1120/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74671049> (дата звернення: 21.02.2022).
14. Постанова Верховного Суду від 24 квітня 2018 року у справі № 925/1165/14. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73896751> (дата звернення: 21.02.2022).
15. Постанова Верховного Суду від 04 березня 2021 року у справі № 910/2483/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95567119> (дата звернення: 21.02.2022).
16. Постанова Верховного Суду від 29 січня 2019 року у справі № 922/705/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79503228> (дата звернення: 21.02.2022).

